

کاربرد روش پیمایش در سنجش سلامت اداری

علی سیف زاده^۱

چکیده

سنجش همه مفاهیم در علوم اجتماعی با دشواری‌هایی روبه‌رو است اما سنجش فساد از آن جهت که این پدیده اساساً به صورت مخفیانه و با پنهان کاری عمدی کنشگران آن صورت می‌گیرد، دشواری‌های بیش تری دارد. کنشگران می‌کوشند تا سند و مدرکی از فساد خود به جا نگذارند، از همین رو دنبال کردن اقدام‌های فاسد و سنجش میزان وقوع آن بسیار دشوار است، لذا سنجش فساد با روش‌های غیرمستقیم صورت می‌گیرد. با این حال ابزارهای مختلف بنا به کاربردهایی که مدنظر بوده، با توجه به بهبود تدریجی نظریه‌ها درباره فساد و نوآوری‌های روش‌شناختی، آرایه و به کار گرفته شده است. هدف اصلی این مقاله بررسی کاربرد روش پیمایش در سنجش سلامت (فساد) اداری است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که: ۱- روش پیمایش در سنجش نگرش و ارزیابی مردم، کارکنان، صاحب نظران و ذینفعان از وضعیت سلامت اداری- مالی دستگاه یا سازمان (با شاخص‌های ادراک فساد، تجربه فساد و ارزیابی کارنامه) کاربرد دارد. ۲- در شاخص‌های دیگر نیز می‌توان بر حسب نیاز در کنار سایر روش‌ها از روش پیمایش استفاده کرد. ۳- با توجه به اینکه در ایران داده‌های قابل اعتمادی درباره فساد وجود ندارد و هنوز دانش کافی برای سنجش فساد نیز در داخل کشور تولید نشده است، بنابراین سنجش فساد در ایران باید یکی از کلی‌ترین روش‌ها آغاز شود. روش‌های مبتنی بر ادراک و تجربه فساد بهترین گزینه‌ها برای اولین مرحله سنجش فساد است.

واژگان کلیدی: سلامت اداری، روش پیمایش.

مقدمه:

بررسی مفهوم سلامت اداری بدون بررسی و تعریف مفهوم فساد اداری قابل تصور نیست. باید این دو مفهوم، ارتباط آن‌ها و تعاریف هر یک مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت به یک تعریف مشخص و قابل سنجش از مفهوم سلامت اداری دست پیدا کرد.

ریشه واژه لاتین معادل فساد فعل لاتین «رومپر» به معنای «شکستن» است. در فساد آنچه می‌شکند یا نقض می‌شود ممکن است رفتار اخلاقی یا شیوه قانونی یا اغلب مقررات اداری باشد. بانک جهانی و سایر نهادهای بین‌المللی فساد را به معنای «سوء استفاده از منصب عمومی برای نفع شخصی» تعریف کرده‌اند (دادگر و معصومی نیا، ۱۳۸۳: ۱۵). فساد در تمام ادیان منفور است و دارای درجاتی از سقوط و انحراف انسانی در اخلاق، دین، سیاست، کار و فعالیت‌های اجتماعی است که تا مرز تخریب نیز پیش می‌رود که اصطلاحاً انسان فاسد در تخریب خود تسلیم می‌شود (قورچیان، ۱۳۸۳: ۹).

واژه corruption نیز معادل تعبیری چون فساد، انحراف، تباهی، ارتشاء و رشوه قرار گرفته است که در واقع متضاد صداقت و درستکاری و قابلیت اعتماد بودن یا همان integrity است که در ادبیات سازمانی و مدیریتی به سلامت ترجمه شده است؛ «سلامت اداری» اصطلاحی است که می‌توان معادل «Institutional integrity» (امانت، راستی و انسجام اداری و نهادی) قرار داد. البته ما اصطلاحات دیگری در این ارتباط نیز داریم؛ اصطلاحاتی چون «governmental integrity» که می‌تواند معادل سلامت و انسجام حکومتی قرار بگیرد.

همانطور که فساد را بر مبنای معیارهای مختلف تعریف کردیم، سلامت را نیز می‌توانیم بر اساس همین معیارها تعریف کنیم. چنانچه فساد را بر مبنای تخلف از قانون و مقررات و سوء استفاده از مقام و موقعیت برای منافع شخصی تعریف کردیم، جهت تعریف سلامت اداری نیز می‌توانیم بر همین مبنای عمل کنیم: بر این اساس، آرمسترانگ در مقاله «سلامت، شفافیت و پاسخگویی در مدیریت عمومی»^۱، این سه مفهوم را اصول درهم تنیده و اساسی مدیریت عمومی می‌داند و در مورد مفهوم سلامت می‌گوید: «در مدیریت عمومی، مفهوم سلامت به صداقت و درستکاری^۲ (پیروی از اصول) و قابلیت اعتماد^۳ در انجام وظایف اداری و قانونی اشاره دارد؛ به عبارت دیگر، سلامت، آنتی تز فساد (corruption) یا سوء استفاده از مقام و موقعیت جهت منافع شخصی یا گروهی است (Armstrong, 2005: 3). پس می‌توان گفت که منظور از سلامت اداری، نظام اداری سالم و به

1-Integrity, Transparency, and Accountability in Public Administration

2-Honesty

3-Trustworthiness

دور از بیماری، فساد و انحراف از قواعد و مقررات اخلاقی اداری و قانونی است. وقتی نظام اداری به لحاظ شاخص های فساد و تخلف اداری، در سطح پایین تری باشد، سلامت اداری در سطح بالاتری قرار خواهد داشت. به عبارت ساده تر، هر چه فساد اداری و تخلف کم تر باشد، سلامت اداری بیشتر است. در سطح جهانی نیز تلاش ها در جهت مبارزه با فساد^۱ و ارتقاء^۲ سلامت اداری بوده و هست (OECD, 2005).

تعریف فساد و همچنین سلامت اداری با نگاه ارزش های عمومی در جامعه نیز به ما کمک زیادی می کند. بر این اساس فساد اداری در تمام عرصه ها هنجار شکنی و تخطی از هنجارهای اخلاقی و ارزشی و قانونی در عملکرد سازمانی و شغلی است و از این رو است که سلامت اداری تبعیت از هنجارهای قابل قبول سازمانی و شغلی در جامعه و فرهنگ است. با توجه به اینکه از تعریف اسمی^۳ برای مشخص نمودن فضای مفهومی سلامت اداری استفاده کرده ایم، لازم است که بابر شمردن شاخص های عینی آن، این مفهوم را به سمت عملیاتی تر شدن پیش ببریم. بنابراین، برخی از شاخص ها و مصادیق سلامت اداری را می توان این گونه ذکر کرد: ۱. قانون مندی^۲. قواعد و مقررات شفاف و بدون ابهام^۳. شفافیت در انجام خدمات دولتی^۴. شفافیت و ضابطه مندی در استخدام و جذب نیرو و ۵. تدوین اخلاق حرفه ای و پایبندی به آن^۶. اطلاع رسانی و پاسخگویی^۷. شایسته سالاری و... بنا بر این وقتی هر کدام از مصادیق فساد مثل رشوه، اختلاس، رانت خواری و... رخ بدهد، یک یا چند تا از مصادیق و شاخص های سلامت اداری مخدوش شده است.

حال پس از بررسی مفهوم فساد و سلامت اداری به کاربرد روش تحقیق پیمایشی در سنجش سلامت اداری می پردازیم.

سنجش نگرش و ارزیابی مردم، کارکنان، صاحب نظران و ذی نفعان از وضعیت سلامت اداری - مالی دستگاه یا سازمان با روش پیمایش (با شاخص های ادراک فساد، تجربه فساد و ارزیابی کارنامه)، در شاخص های دیگر نیز می توان بر حسب نیاز از روش پیمایش استفاده کرد.

پیمایش یکی از روش های کمی است که درصدد تعمیم نتایج نمونه به کل جامعه آماری است. استفاده از ابزار «پرسشنامه» رایج ترین روش سنجش نگرش هادر پژوهش پیمایشی است (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۶۸). مارش بر آن است که پیمایش دقیقاً به معنی تکنیک خاصی در گردآوری اطلاعات نیست. هر چند عمدتاً از پرسشنامه استفاده می شود اما فنون دیگری از قبیل مصاحبه عمیق و

1-Fighting corruption

2-Enhance

۳- تعریفی اسمی است که طی آن معنی یک واژه یا مفهوم به وسیله صفات و ویژگی های مشخصی تعیین می شود؛ به عبارت دیگر تعریف اسمی به تعریف یک واژه توسط واژه های دیگر اشاره دارد. در این گونه تعریف از واژه های انتزاعی و ملاک های فرضی استفاده می شود (سرمد و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۰)

مصاحبه ساختمان، تحلیل محتوا و جز اینها هم به کار می روند. ویژگی بارز پیمایش عبارت از شیوه گردآوری داده ها و روش تحلیل آن ها می باشد (دواس، ۱۳۸۳: ۱۳).

روش های سنجش سلامت اداری را می توان به دو دسته کلی روش های پیمایشی و غیر پیمایشی تقسیم نمود که هر کدام از این روش ها در سطح کلان و خرد قابل بررسی و سنجش می باشد.

جدول شماره ۱ - روش های سنجش سلامت اداری

روش ها	سطح	
پیمایشی	کلان	۱. روش شمارش شکایات ۲. روش شمردن گزارش های روزنامه ها ۳. پیمایش ادراک فساد ۴. پیمایش تجربه فساد
	خرد	۱. دنبال کردن جریان کار ۲. شمارش کمی آرایه خدمات ۳. سنجش فساد در سطح شرکت
غیر پیمایشی	کلان	۱. شاخص سنجش میزان ارزیابی تفاوت هزینه ها و درآمدها ۲. سنجش میزان تقاضای پول نقد ۳. سنجش میزان ارزیابی ورودی مواد اولیه ۴. سنجش میزان ارزیابی به کمک مدل های اقتصاد سنجی
	خرد	۱. روش بررسی اسناد مالی ۲. بررسی موردی پروژه ها ۳. روش تفاوت ارزش و هزینه ۴. شاخص اقتصاد غیررسمی یا زیر زمینی ۵. تحلیل گزارش های سازمان های نظارتی ۶. تحلیل گزارش های خود ارزیابی سازمان ها

با عنایت به اینکه تحقیق پیمایش بهترین روش موجود برای آن دسته از پژوهندگان است که علاقه مند به جمع آوری داده های اصلی برای توصیف جمعیت های بسیار بزرگی هستند که نمی توان به طور مستقیم آن ها را مشاهده کرد با نمونه گیری احتمالی دقیق می توان گروهی از پاسخگویان را فراهم آورد که ویژگی های آنان منعکس کننده ویژگی های جمعیت بزرگ تر باشد و پرسشنامه های استاندارد شده دقیق داده هایی را به دست می دهند که با داده هایی که از همه پاسخگویان به دست می آیند شباهت دارند (ببی، ۱۳۸۱: ۵۶۸). حال مسئله اصلی تحقیق این است که روش پیمایش چه کاربردی در سنجش سلامت اداری دارد؟ در مورد اهمیت بررسی روش های سنجش سلامت اداری می توان گفت که فساد به دلیل نقشی که در ممانعت از توسعه، برهم زدن

نظم اخلاقی و زایل کردن مشروعیت دولت دارد، باید در کانون توجه قرار گیرد. سنجش فساد (سلامت) نیز از آن جهت که راهبردهای مبارزه را تا اندازه‌ای مشخص می‌کند از اهمیت زیادی برخوردار است. تجربه کشورهای دیگر نشان می‌دهد که اندازه‌گیری فساد نقش بسیار مهمی در طراحی برنامه‌های مبارزه با فساد داشته است.

پیشینه تحقیق:

در جست و جوی آنچه به دنبالش هستیم، نگاهی اجمالی به تحقیقات پیشین، زمینه‌های پردازشی معتبرتر را فراهم خواهد آورد. از این رو، برخی از کتب و گزارش‌های مربوط و درخور توجه به قرار زیر هستند.

۱- کتابی تحت عنوان ابزارهایی برای ارزیابی فساد و سلامت اداری در نهادها و سازمان‌ها^۱ به نویسندگی دکتر آنتونی لانی و دکتر عمر از فرد در دپارتمان اقتصاد دانشگاه مریلند^۲ تهیه شده است. در این کتاب راهنما جهت طراحی و توسعه زمینه‌های کاربردی و عملی ارزیابی برنامه‌های مبارزه با فساد، به تشریح روش‌های تهیه اطلاعات و داده‌های کمی، کیفی و تطبیقی معتبر پرداخته شده که می‌تواند در طراحی، پیاده‌سازی و ارزیابی برنامه‌های ضدفساد بخش‌ها یا سازمان‌های دولتی مبارزه با فساد مورد استفاده قرار بگیرد. گام‌هایی که در این روش‌ها مورد ملاحظه قرار می‌گیرند شامل بازبینی اطلاعات و داده‌های موجود یا قابل دسترسی، انجام یک ارزیابی تخصصی، انجام یک پیمایش کمی هم از مقام‌های دولتی (در رده‌های مختلف) و هم از ارباب رجوع‌ها و استفاده کنندگان از خدمات (کاربران)، به همراه استفاده از یافته‌های ارزیابی جهت اطلاع از برنامه‌های طرح می‌باشد. همچنین کتاب شامل یک مجموعه از ضمایم فنی و ژرفا نگر همچون یک مدل عملکرد جهت اجرا و ارزیابی است.

۲- کتابی با عنوان «مجموعه سلامت اداری (مبانی، شاخص‌ها، عملکرد، برنامه) توسط معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رییس جمهور» در پاییز ۱۳۸۹ تهیه شده است. اهداف اصلی این کتاب که به عنوان یک طرح ملی بوده عبارتند از: ۱- شناسایی شاخص‌های عمومی فساد در سطح ملی ۲- شناسایی شاخص‌های اختصاصی فساد به تفکیک دستگاه‌های اجرایی و استانی در سطح ملی ۳- شناسایی عملکرد دستگاه‌های اجرایی و استانی در رابطه با مسأله فساد در سطح ملی ۴- شناسایی برنامه‌های آتی دستگاه‌های اجرایی و استانی (به تفکیک) در رابطه با مسأله فساد در سطح ملی مروری بر بخش‌های این کتاب نشان می‌دهد که:

1-Tools for Assessing Corruption & Integrity in Institutions

2-Dr. Anthony Lanyi and Dr. Omar Azfar, both economists at the IRIS Center

در بخش اول کتاب، در ابتدا به ارایه تعاریف مرسوم فساد پرداخته شده است. در ادامه بخش اول، به بررسی عوامل مؤثر بر فساد پرداخته شده است. عوامل مدیریتی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به صورت تیتروار ذکر شده اند. در ادامه به ضرورت بومی سازی شاخص های فساد در ایران پرداخته شده است. در بخش سوم، کلیات طرح (اعم از بیان مسأله، ضرورت، اهداف، مراحل انجام کار و ...) ذکر شده است. در بخش چهارم کتاب، به هدف اصلی کتاب می‌رسیم: تحت عنوان: «تعیین شاخص های عمومی سلامت و فساد اداری». در ۸ صفحه، ۱۴ «شاخص عمومی» برای سنجش فساد و سلامت اداری دستگاه های دولتی ذکر شده است. عنوان کلی آخرین بخش کتاب «شاخص های اختصاصی فساد به تفکیک دستگاه های اجرایی» است. در این بخش در ۵۵ مورد، (۱۴ وزارت خانه کلان، ۳۸ سازمان) به علاوه شهرداری ها، استانداری ها و بانک ها بررسی شده اند.

۳- کتابی با عنوان مقدمه ای بر سنجش فساد مالی و اداری توسط محمد فاضلی در سال ۱۳۸۸ توسط مرکز پژوهش های اسلامی مجلس منتشر شده است. در این کتاب به تعریف فساد مالی و اداری و روش های سنجش آن پرداخته شده است. معادل کلمه فساد مالی و اداری در زبان انگلیسی Corruption از ریشه لاتین Rumrere و به معنی شکستن یا نقض است. به عبارت دیگر، در اینجا منظور این است که چیزی شکسته می شود. این چیز می تواند قوانین و مقررات اخلاقی یا اجتماعی یا به احتمال قوی قواعد و مقررات اداری باشد. ادیبان در فرهنگ های فارسی واژه فساد را به تباه شده معنی کرده اند به عبارتی هر چیزی که اصطلاح فساد با آن اطلاق گردد در واقع از بین رفته و تباه شده می باشد اعم از اینکه این اصطلاح در مورد کالاهای مصرفی، انسان و یا هر چیز دیگری به کار گرفته شود. دیوید گولد اعتقاد دارد که فساد اداری عبارت است از سوء استفاده شخصی از منابع عمومی توسط کارکنان دولت. هانتینگتون اعتقاد دارد که فساد به رفتار آن کارمندان عمومی اطلاق می شود که برای منافع خصوصی شان ضوابط پذیرفته شده رازیر پامی گذارند، این فساد برای هر دستگاهی چه دولتی و چه خصوصی می تواند وجود داشته باشد.

۴- کتابی با عنوان نقش مدیریت در بهبود سلامت اداری. توسط انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران در سال ۱۳۸۷ چاپ شده است. در چکیده این کتاب آورده شده، که زندگی بشر امروز مابه گونه ای شکل گرفته که از ابتدای تولد تا لحظه مرگ ناگزیر با سازمان های مختلف و متعدد اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی و ... سرو کار دارد. اخذ گواهی تولد تا صدور جواز دفن نشانی از وابستگی های بشر امروزی به سازمان ها و دستگاه های دولتی یا غیر دولتی است. رفتارهای متقابل

سازمان‌ها با یکدیگر و تأثیر آن بر رفتارهای فردی و چگونگی تعامل فرد با سازمان و سازمان با فرد نشانه توسعه یافتگی جوامع و افراد جامعه می‌باشد به نقل از میشل کروزیه دقت و درستی و کارایی اداره‌های دولتی و خصوصی امکان هماهنگ کردن فعالیت‌های مدرن و پیچیده بون نارسایی بدون نظم، بدون نابسامانی، خلاصه در یک کلمه کارایی اداری یا سازمان یک جامعه، یکی از عوامل تشکیل دهنده رشد آن جامعه است. مطالعه رفتار سازمان و نظارت بر عملکرد سازمان‌ها و نقشی که مدیریت در سالم سازی محیط کار می‌تواند ایفا کند از مقوله‌هایی است که مورد توجه و عنایت متخصصین علوم اداری و سازمانی قرار گرفته است و کتب و مقالات متعدد در این زمینه منتشر گشته که کتاب حاضر یک نمونه آن است. این کتاب مجموعه‌ای از اطلاعات کاربردی است که شاید جوابگوی پاره‌ای از نیازهای مدیران و علاقه‌مندان به این رشته باشد. این کتاب شامل چهار فصل شامل مباحث گوناگون از قبیل تعاریف مختلفی از سلامتی - ارتباطات - اصول و مبانی مدیریت و هنر مدیران موفق. ارزش و نقش مهم کارکنان در ارتقای سطح سازمان و در آخر آشنایی مدیران با روش‌های صحیح دسترسی به اطلاعات ایمنی کار و استفاده بهینه از زمان می‌باشد.

۵- سلامت اداری در ایران؛ آسیب‌ها و راهکارها، عنوان گزارش پژوهشی شماره ۲۷ سازمان بازرسی کل کشور در آذر ماه ۱۳۸۹ می‌باشد که این گزارش دارای ۸ فصل می‌باشد. فصل اول سلامت اداری و ویژگی‌های نظام اداری سالم را مطرح می‌کند. فصل دوم ویژگی‌های وضعیت ناسالم اداری را معرفی می‌کند. فصل سوم عوامل تهدیدکننده سلامت نظام اداری را بیان می‌کند. فصل چهارم پیامدهای وجود و استمرار فساد اداری را نام می‌برد. فصل پنجم آسیب‌های نظام اداری ایران را مطرح می‌کند. فصل ششم برنامه‌ها و سیاست‌های کلی نظام در زمینه ارتقای سلامت اداری را معرفی می‌کند. فصل هفتم راهکارهای ارتقای سلامت اداری و مبارزه با فساد اداری را ارائه می‌کند و فصل هشتم استراتژی‌ها و راهبردهای مبارزه با فساد اداری را بیان می‌کند.

بررسی روش‌های سنجش سلامت اداری، بررسی روش‌های پیمایشی کلان‌نگر سنجش سلامت اداری و بررسی روش‌های سطح خرد سنجش سلامت اداری از اهداف اصلی این نوشتار است. یافته‌های تحقیق:

الف) بررسی و شناخت روش‌های پیمایشی کلان‌نگر:

۱- روش شمارش شکایات

میزان شکایات ارائه شده به پلیس در ایران کم تر اتفاق می‌افتد و مراجع ذی ربط دیگر (مانند سازمان بازرسی کل کشور) می‌تواند شاخصی از فساد تلقی شود. همان‌گونه که از نام این روش

پیدا است، تعداد شکایات مطرح شده در یک دوره زمانی مشخص به عنوان شاخص فساد تلقی می‌شود. ممکن است این شمارش مبنایی برای مقایسه میان میزان فساد در دوره‌های زمانی مختلف نیز قرار گیرد.^۱

این روش پیمایش سنجش سلامت اداری با مشکلات متعددی مواجه است. میزان مراجعه به دستگاه نظارت و بازرسی برای شکایت از عاملان فساد به عوامل متعددی بستگی دارد که سطح فساد معمول در جامعه یکی از آنها است. به عبارتی هر قدر جامعه فاسدتر باشد، امید افراد به حل مشکل از طریق شکایت کاهش می‌یابد و به همین علت میل به شکایت کردن نیز کاسته می‌شود. بنابراین اتکا به این روش سبب می‌شود میزان فساد در محیط‌هایی که فساد پیش تر است، کم تر نشان داده شود. میزان شکایات تابع میزان اعتماد مردم به دستگاه نظارت و بازرسی، میزان باور آنها به جدی بودن مبارزه با فساد، منافع گزارش کردن فساد در مقابل منافع تن دادن به فساد و میزان رعایت شدن حقوق و آزادی‌های سیاسی افراد در سطح جامعه نیز هست.

مردم اگر باور داشته باشند که دستگاه نظارت و بازرسی در مبارزه با فساد جدی است، تمایل بیش تری برای شکایت خواهند داشت. اگر فساد به صورت پدیده‌ای گسترده و همه‌جاگیر در نیامده باشد، کنشگران انگیزه بیش تری برای گزارش کردن فساد خواهند داشت. در ضمن، زمانی فساد گزارش خواهد شد که منافع حاصل از فساد در مقابل هزینه‌های آن ناچیز باشد. زمانی که افراد آگاه از فساد در سود حاصل از آن سهم داشته باشند، احتمال گزارش شدن آن کاهش می‌یابد. در ضمن، اگر حقوق و آزادی‌های سیاسی افراد رعایت نشود و امنیت افراد بر اثر گزارش کردن فساد به خطر بیافتد احتمال گزارش کردن فساد کاهش می‌یابد.

اگر به شروط فوق توجه کنیم، درمی‌یابیم که احتمال گزارش شدن موارد فساد در کشورهایی که بیش ترین فساد را شاهد هستند از همه کم تر است. هر قدر فساد شایع تر باشد اعتماد به نهادهای اجتماعی و به تبع آن اعتماد کم تر خواهد بود، شایع بودن فساد انگیزه مبارزه با آن از طریق گزارش موارد مشاهده شده را کاهش می‌دهد و رعایت نشدن حقوق و آزادی‌های فردی و بیم ناشی از فقدان امنیت در این کشورها، زمینه مساعدی برای گزارش کردن فساد ایجاد نمی‌کند. بنابراین این شاخص نمی‌تواند برای سنجش فساد معتبر باشد. حتی ممکن است فاسدترین کشورها موارد کم تری از گزارش فساد را داشته باشند. با توجه به تفاوت سطح متغیرهای مؤثر بر فساد و همچنین تفاوت

۱- در ایران در سایت سازمان بازرسی کل کشور نیز سامانه ای تحت عنوان سامانه رسیدگی به شکایات مردمی طراحی شده است. این سازمان طی سه سال گذشته با ایجاد یک سامانه الکترونیکی گسترده و قوی و با ایجاد ارتباط مستقیم با مردم از طرفی و ارتباط با بیش از ۷۰۰۰ واحد اجرایی کشور از طرف دیگر، بر این امر نظارت میکند. سخنرانی جناب آقای پورمحمدی، وزیر محترم دادگستری در مراسم اختتامیه سیزدهمین کنفرانس آموذمان آسیایی در تهران، ۱۵-۱۸ مهرماه ۱۳۹۲

میزان توسعه یافتگی نظام‌های امنیتی و پلیس در کشورهای مختلف، شاخص سنجش فساد مبتنی بر شمارش شکایات، از اعتبار کافی برای بررسی‌های تطبیقی برخوردار نیست و در بررسی‌های غیر تطبیقی نیز تحقق شروط لازم برای معتبر دانستن داده‌های حاصل از آن، سبب بروز تردیدهایی در به‌کارگیری این شاخص می‌شود.

۲- روش شمردن گزارش‌های روزنامه‌ها

می‌توان گزارش‌های منتشر شده در روزنامه‌ها را نیز شاخص سنجش فساد تلقی کرد. غالباً روزنامه‌ها و بقیه رسانه‌های جمعی به علت پابندی به وظایف حرفه‌ای، حساسیت‌های خبرنگاران، نیاز به درج خبرهای مورد توجه مردم و جلب مخاطب یا صرفاً برای اطلاع‌رسانی و حتی گاهی به عنوان بخشی از منازعات سیاسی و اجتماعی با گروه‌های رقیب و جلب نظر مردم به گروه‌های خاص، اقدام به انتشار اخبار فساد افراد و گروه‌های مختلف می‌کنند.^۱ شمارش این گزارش‌ها نیز می‌تواند مبنایی برای محاسبه میزان فساد باشد.

روش شمارش گزارش‌های روزنامه‌ها نیز ایرادات متعددی دارد که شباهت‌های آن‌ها با نقدهای وارد بر روش شمارش شکایات ارایه شده به دستگاه نظارت و بازرسی زیاد است. این شاخص بیش از آن که نشان دهنده فساد باشد، شاخصی از میزان دسترسی روزنامه‌ها و خبرنگاران به اطلاعات، میزان حرفه‌ای بودن مطبوعات و روزنامه‌نگارها و میزان رعایت شدن حقوق و آزادی‌های سیاسی است. در جامعه‌ای که حقوق و آزادی‌های افراد رعایت نمی‌شود، هر قدر هم فساد زیاد باشد احتمال منعکس شدن اخبار آن در روزنامه‌ها اندک است. در ضمن میزان پرداختن روزنامه‌ها به مطالب مختلف تابع میزان دل‌مشغولی مردم به این گونه مطالب است. حساسیت مردم به فساد ممکن است به دلایل مختلف افزایش یا کاهش یابد. با توجه به این موارد، شمارش گزارش‌های مندرج در روزنامه‌ها اعتبار و روایی لازم را ندارد. به دلیل تفاوت شرایط مؤثر بر انتشار گزارش‌های مطبوعاتی از فساد در کشورهای مختلف، این شاخص قابلیت بررسی تطبیقی ندارد.

با این همه تحلیل محتوای رسانه‌ها نیز کاربردهای خاص خود را دارد. رسانه‌ها نقش مهمی در بسیج افکار عمومی برای مبارزه با فساد دارند و مهم است که بدانیم تا چه حد این نقش ایفا شده است. رسانه‌ها نقش‌های گوناگونی در زمینه جامعه‌پذیری، اطلاع‌رسانی، بسیج عمومی، شکل دادن به افکار عمومی یا هدایت مدیریت و رهبری افکار عمومی دارند و نقشی دوگانه را در جوامع ایفا می‌کنند (مهرداد، ۱۳۷۹: ۴۹). از یک طرف سبب افزایش آگاهی مردم نسبت به فساد می‌شوند و

۱- فرامرز رفیع‌پور در یکی از معدود تحقیقات انجام شده برای سنجش فساد در ایران، این روش را نیز در کنار روش‌های دیگر به کار گرفته است (رفیع‌پور، ۱۳۸۶). فوزارا نیز همین روش را برای بررسی بازنمایی فساد در رسانه‌های چاپی اروپای مرکزی به کار برده است (Fuszara, 1999).

از طرفی دیگر موارد فساد را مورد بررسی و تحقیق قرار داده و گزارش هایی را در رابطه با آن ارایه می دهند.

اغلب اوقات تأثیر رسانه به عنوان ابزاری برای مقابله با فساد کم تر ملموس بوده و بیش تر به صورت غیرمستقیم است، تأثیرات رسانه ها در مبارزه با فساد در سطح وسیع تری در جامعه روی می دهد. مایکل جانسون یکی از صاحب نظران در زمینه مبارزه با فساد معتقد است که عوامل مختلفی وجود دارند که سبب پایدار شدن فساد در برخی از امور می شوند. در بسیاری از این موارد، رسانه های جسور و مستقل یکی از مؤثرترین نیروهایی هستند که می توانند در برابر این عوامل ممانعت به عمل آورند (Michael, 1997, 22).

۳- پیمایش ادراک فساد

این نوع سنجش فساد مبتنی بر نظر سنجی از مردم و گروه های مختلف و سنجش نظرات ایشان درباره میزان فساد رایج در نهادها یا کل جامعه است. در این گونه پیمایش ها معمولاً نظرات نخبگان سیاسی، مقامات دولتی، اهل کسب و کار، متخصصان و عموم مردم درباره وجود و رواج فساد در جامعه پرسیده می شود. دیدگاه های نخبگان از آن جهت اهمیت دارد که نگرش های ایشان بر شکل گیری اقدامات ضد فساد تأثیر دارد و دانستن نگرش های ایشان راهی به سوی شناخت زمینه های تدوین سیاست های ضد فساد است. به علاوه این افراد احتمالاً از مطلع ترین ها درباره فساد و بالاخص فساد کلان هستند. سنجش نظرات بقیه مردم درباره فساد نیز شاخصی از میزان وقوع فساد در جامعه تلقی می شود. این گونه اندازه گیری غالباً با استفاده از پرسشنامه و در نمونه های بزرگ انجام و از انواع روش های نمونه گیری برای تضمین معرف بودن داده ها استفاده می شود.

هدف از این سنجش ها، بررسی تغییرات نگرش های مردم و نخبگان در یک بازه زمانی، شناخت درک مردم و نخبگان از کارآیی دولت و سطح وقوع فساد، شناخت نهادها یا عرصه هایی که بیش ترین فساد در آن ها رخ می دهد، شناخت میزان حمایت مردم از برنامه های ضد فساد، شناخت اقدام هایی که مردم آن ها را فساد یا مهم ترین صورت های فساد تعریف می کنند، ارایه معیارهایی برای رده بندی کشورها در زمینه فساد و کمک به سیاست گذاری برای مبارزه با فساد است.

در کشورمان نیز سازمان بازرسی کل کشور به عنوان بزرگ ترین نهاد نظارت و بازرسی طی چهار سال (۹۱-۱۳۸۸) نظر سنجی های مختلفی را جهت سنجش ادراک از فساد و میزان تمایل شهروندان به گزارش دهی و اعلام موارد فساد انجام داده است.

انتقادات متعددی بر این شیوه سنجش فساد نیز وارد شده است. اولاً که این پیمایش ها نظر مردم

درباره فساد و نه خود فساد را می‌سنجند. ممکن است افراد به اندازه کافی مطلع نباشند و تنها آنچه را که در جامعه رایج است بیان کنند. از آنجا که این شاخص هادهنی هستند تحت تأثیر جریان‌های اجتماعی نیز قرار دارند. بنا به این که در زمان انجام تحقیق چه نوع گزارش‌هایی درباره فساد در مطبوعات و سایر رسانه‌ها منتشر شده باشد، ذهنیت افراد نسبت به فساد تغییر می‌کند. هم‌چنین، انتشار نتایج حاصل از همین گزارش‌ها در دوره‌های بعدی تحقیق بر نظرات مردم تأثیر می‌گذارد. وقتی در نتایج این تحقیقات به بالا بودن فساد در برخی کشورها اشاره می‌شود، احتمال این که در دور بعدی تحقیقات مردم نتایج دوره‌های قبلی را مرجع پاسخ‌گویی خود قرار دهند زیاد است.

برخی از مهم‌ترین شاخص‌هایی که با استفاده از این شیوه تهیه و ارایه می‌شوند، محصول ادغام داده‌های تحقیقات و پیمایش‌های دیگر هستند. برای مثال «شاخص ادراک فساد»^۱ که مؤسسه شفافیت بین‌المللی منتشر می‌کند، حاصل ادغام و استاندارد نمودن داده‌های پیمایش‌های مختلف است. در سال ۲۰۰۴ این مؤسسه بر مبنای ۱۸ پیمایش انجام شده در خصوص کشورهای مختلف شاخص خود را محاسبه کرده است و برای آن که کشوری تحت پوشش محاسبات این مؤسسه قرار گیرد باید حداقل داده‌های ۳ پیمایش در خصوص آن وجود داشته باشد. هم‌چنان که بسیاری از محققان نوشته‌اند، پیمایش‌هایی که برای محاسبه این شاخص استفاده می‌شوند دارای حجم نمونه‌های مختلف، سطوح سنجش متفاوت و درباره فساد در عرصه‌های مختلف هستند. برخی از آن‌ها فساد در کل جامعه را می‌سنجند و برخی فساد در یک نهاد را ارزیابی می‌کنند. بنابراین ادغام کردن این داده‌ها مشکلات روش‌شناختی متفاوتی دارد (Johnston, n.d; Treisman, 2006, 6-Pp. 5).

هم‌چنین در غالب این پیمایش‌ها، تنها رشوه مد نظر قرار گرفته است حال آن که فساد در قراردادهای دولتی، فساد در بخش تجارت خارجی و فساد از طریق ارجح دانستن خویشاوندان با رشوه برابر نیستند. هم‌چنین بر فساد کلان تأکید شده و انواع خرده‌فساد فراموش شده است. معلوم نیست که منظور از شدت فساد در این گونه سنجش‌ها چیست و آیا تعداد دفعات وقوع فساد یا مقدار منابعی که به صورت فاسد رد و بدل شده‌اند مد نظر است؟ شدت تأثیرات فساد بر سیاست و اقتصاد مد نظر است یا آن که منظور درگیر بودن افراد بیش‌تر و مهم‌تر است. در ضمن میان فساد سازمان‌یافته و سازمان‌نیافته نیز تمایزی قایل نمی‌شوند.

فواید پیمایش ادراک فساد: نقد‌های وارد بر پیمایش‌های ادراک فساد به معنای بی‌حاصل بودن سنجش ادراک فساد نیست. ابتدا چنان که خواهیم دید و همه محققان اذعان دارند بدیل‌های موجود

برای سنجش فساد زیاد نیست (Treisman, 2006, P. 7). دوم، این شاخص‌ها اهمیت دارند زیرا ادراکات مردم بر میزان باور آن‌ها به مشروعیت نظام سیاسی، نوع نگرش‌های مردم و فعالان اقتصادی نسبت به سرمایه‌گذاری و نگرش‌های نخبگان نسبت به برنامه‌های مبارزه با فساد تأثیر دارد. کافمن و همکارانش از شش افسانه یا تصور کلیشه‌ای درباره سنجش فساد در ادبیات سخن گفته‌اند. دو مورد از آن‌ها ناظر بر وضعیت شاخص‌های ذهنی در برابر شاخص‌های عینی است. به عقیده آن‌ها این گفته که برای مبارزه با فساد به شاخص‌های عینی نیاز داریم و بررسی شاخص‌های ذهنی فساد نمی‌تواند مبنایی برای طراحی اقدام‌های عملی و سیاست‌گذاری ضدفساد باشد درست نیست (Kaufmann et al, 2006).

بررسی منابع موجود نشان می‌دهد که سنجش فساد به شیوه پیمایش ادراک مردم از فساد زیاد در ایران انجام نشده و یکی از موارد معدود، پیمایشی است که فرامرز رفیع‌پور در شهر تهران انجام داده است. وی در پی پاسخ دادن به این سؤال است که «آیا فساد در ایران وجود دارد؟» (رفیع‌پور: ۵۷). وی برای پاسخ گفتن به این سؤال از راهبردهای متفاوتی استفاده می‌کند. ابتدا شواهد فساد را در متون ادبی فارسی جست‌وجو کرده، سپس در گزارش‌های روزنامه‌ها درباره فساد کاوش می‌کند. اما روشی که برای سنجش کمی فساد به کار برده از جنس پیمایش‌های ادراک فساد است. ابزاری که در این تحقیق به کار برده شده است نگرش‌های مردم درباره رواج فساد در بخش دولتی، نمایندگان مجلس، پلیس، قوه قضاییه، بخش خصوصی و قبح فساد را ارزیابی می‌کنند. هم‌چنین برخی گویه‌های به کار رفته در پرسشنامه برای فرضیه‌آزمایی درباره عوامل موثر بر نگرش مردم به فساد هستند. برخی گویه‌های به کار رفته در پرسشنامه این تحقیق عبارتند از:

- در هر اداره‌ای اگر کار آدم گیر کند با پول می‌شود آن‌را حل کرد.

- آدم برای گرفتن حقتش به پارتی احتیاج دارد.

- اگر کار آدم در شهرداری گیر کند با پول کار آدم راه می‌افتد.

- مسولین بیش‌تر به فکر دوست و فامیل خودشان هستند تا به فکر کشور و مردم.

- اگر باش بیافتند پلیس خوب از آدم باج می‌گیرد.

- در دادگاه بیش‌تر حق را به ثروتمند می‌دهند.

در این پژوهش میزان اعتماد به برخی سازمان‌ها نظیر شهرداری‌ها، گمرک، پلیس، بنیاد شهید و بنیاد مستضعفان و هم‌چنین میزان رواج فساد در قالب پول و پارتی در آن‌ها سؤال شده است. برای انجام این تحقیق با ۴۵۵ نفر از شهروندان و ۱۲۹ نفر در سازمان‌های دولتی شهر تهران یعنی جمعاً

۵۸۴ مصاحبه انجام شده است.

برخی نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ۷۵ درصد پاسخ‌گویان تصور می‌کنند فساد مالی در همه سطوح حاکمیت وجود دارد و تنها ۲ درصد تصور می‌کنند که فساد وجود ندارد (ص. ۹۳). ۴۳۸ درصد معتقدند یکی از علت‌هایی که مملکت پیشرفت نمی‌کند این است که مسوولین سوءاستفاده مالی می‌کنند (ص. ۹۵). بقیه نتایج حاصل از این تحقیق نیز از باور عمده مردم به وجود فساد در ایران حکایت دارد.

۴- پیمایش تجربه فساد

بر اثر نقدهای وارد شده بر سنجش ادراک فساد، نوع دیگری از سنجش فساد که مبتنی بر بررسی تجربه فساد توسط افراد است به کار گرفته شد. در این پیمایش‌ها که به نسل دوم یا مبتنی بر تجربه فساد معروف هستند، به عوض آن که ذهنیت مردم درباره فساد سنجیده شود، این که چقدر در معرض فساد قرار گرفته‌اند سؤال می‌شود. برای مثال از آن‌ها پرسیده می‌شود که در یک تا سه سال گذشته چند بار رشوه پرداخته‌اند یا از آن‌ها خواسته شده است تا رشوه بپردازند. این پیمایش‌ها نیز در میان گروه‌های هدف مختلف - مردم عادی، مدیران شرکت‌های اقتصادی و کارشناسان - اجرا شده و بر بررسی فراوانی موارد فساد، کنشگران و انگیزه‌های آن‌ها متمرکز می‌شوند. در برخی از این پیمایش‌ها ویژگی‌های محیط سرمایه‌گذاری، کیفیت حکمرانی و مدیریت و مشخصات عملکردی شرکت‌های فعال در عرصه اقتصادی نیز ارزیابی می‌شود.

در پیمایش‌های تجربه فساد سعی شده است میان بروز انواع فساد تمایز قابل شوند بالاخص سعی شده موارد فساد کلان و فساد دستگاه‌های قضایی، بانک مرکزی، مشارکت بخش خصوصی در تبلیغات سیاسی، دادن پست‌های دولتی به خویشاوندان سیاستمداران و موارد مشابه سنجش شود (Piliponyte, 2005, P. 9).

اولاً در پیمایش فساد بیم آن هست که پاسخ‌گویان موارد مواجه شدن با فساد را فراموش کرده باشند یا از ترس جواب ندهند. اما ایراد مهم‌تر این روش آن است که تنها صورت‌هایی از فساد را که شخص در معرض آن‌ها قرار گرفته و تأثیر آن‌ها بر خود را احساس کرده است می‌تواند گزارش کند برای مثال در بررسی تجربه فساد، مردم یا فعالان اقتصادی نمی‌توانند درباره فساد کلان پنهان و شناسایی نشده یا مواردی از فساد سیاستمداران که از طریق تصویب قوانین خاص انجام می‌شود اشاره کنند. حتی در صورتی که به این صورت‌ها از فساد اشاره کنند نمی‌توان گفته‌های آن‌ها را قابل اعتماد دانست و مبنای محاسبات قرار داد. گاهی از این روش برای محاسبه میزان خسارت مالی وارد

شده به افراد و فعالان اقتصادی نیز استفاده شده و از آن‌ها پرسیده می‌شود که در دوره زمانی تحت بررسی چقدر رشوه پرداخته‌اند. استفاده از این سؤال‌ها نباید این تصور را ایجاد کند که می‌توان به کمک این روش تمامی خسارت‌های ناشی از فساد را ارزیابی کرد. زیان‌های ناشی از فساد کلان به اقتصاد ملی، زیان شرکت‌ها ناشی از طولانی شدن زمان انتظار برای انجام کارها در صورت تن ندادن به فساد و بسیاری صورت‌های دیگر زیان ناشی از فساد را نمی‌توان به کمک این روش‌ها محاسبه کرد. بنابراین تصور ارزیابی زیان ناشی از فساد برای افراد و گروه‌های اجتماعی مختلف بسیار غیرواقع‌بینانه است.

روش سنجش تجربه فساد این مزیت را دارد که میزان قربانی فساد شدن و نه تصور وجود فساد را می‌سنجد. به علاوه قادر است میزان تغییر سطح فساد در زمینه‌هایی را که قابل ارزیابی است برآورد کند برای مثال می‌توان سطح فساد در رشوه‌خواری‌های خرد را ارزیابی کرد.

ب) بررسی و شناخت روش‌های پیمایشی سنجش فساد در سطح خرد:

روش‌های پیمایشی که در بالا به آن‌ها اشاره شد، برای سنجش فساد در سطح کلان مناسب هستند و داده‌هایی درباره ادراک یا تجربه فساد در سطح یک کشور یا منطقه به دست می‌دهند. معمولاً داده‌های این پیمایش‌ها چیزی درباره فساد در جریان کار سازمان‌های خاص ارائه نمی‌کنند. از همین رو روش‌های دیگری برای ارزیابی فساد در سطح خرد (سازمان‌ها و جریان کار بروکراتیک) طراحی شده است. سه روش عمده این کار در زیر تشریح شده است.

۱- دنبال کردن جریان کار

گذشته از روش‌های پیمایشی، از دنبال کردن فرایند انجام امور و شناسایی کردن زمینه‌های فساد در جریان انجام امور نیز استفاده می‌شود^۱. نمونه کامل این روش‌ها با عنوان «پیگیری هزینه‌های عمومی»^۲ شناخته می‌شود. این پیمایش‌ها جریان منابع را از بالا (جایی که در دولت بودجه‌ها تخصیص داده می‌شود) به پایین (جایی که منابع به سازمان‌های مصرف‌کننده نهایی این بودجه‌ها نظیر مدارس و بیمارستان‌ها) می‌رسند دنبال می‌کنند (Piliponyte, 2005, P. 11; Reinikka & Svensson, 2006, P. 360) و به دنبال مشخص کردن محل و چگونگی نشت کردن بودجه‌های دولتی و نرسیدن آن‌ها به دست سازمان‌هایی است که برای مصرف کردن بودجه‌ها در نظر گرفته شده‌اند.

به کمک این گونه بررسی‌ها می‌توان فهمید: چه مقدار از بودجه‌ها در جریان انتقال از سطح بالا

1-Tracking approaches

2-Public Expenditure Tracking Surveys (PETS)

به پایین هرز می‌روند و صرف منافع خصوصی می‌شوند؛ در طول مسیر، از چه شیوه‌هایی برای خارج کردن بودجه‌ها از مسیر برنامه‌ریزی شده استفاده می‌شود؛ و چگونه اسناد و مدارکی برای خارج کردن بودجه‌ها استفاده می‌شود؟ اوگاندا اولین کشوری بود که در سال ۱۹۹۶ این شیوه را به کار گرفت. بررسی‌های انجام شده در این کشور نشان داده بود که افزایش بودجه‌های آموزش و پرورش تأثیر قابل ملاحظه‌ای نداشته است. لذا بررسی به شیوه PETS در ۲۵۰ مدرسه دولتی، ۱۸ منطقه آموزش و پرورش و ۳ وزارتخانه انجام شد تا آسیب‌شناسی لازم صورت بگیرد. این بررسی معلوم کرد که تنها ۱۳ درصد از افزایش بودجه صورت گرفته در نهایت به مدارس و سازمان‌هایی که مصرف‌کننده بودجه بودند می‌رسید (Reinikka & Svensson, 2006, P. 361).

این گونه تحقیق در کشورهای پرو، تانزانیا و زامبیا نیز تکرار شده است. تحقیق در زامبیا نشان داد که عمده‌ترین صورت فساد از طریق تخصیص نامناسب بودجه‌ها توسط مدیران صورت می‌گیرد برای مثال تخصیص اضافه‌کاری‌ها به گونه‌ای نامناسب انجام می‌شود. تحقیق در اوگاندا نشان داده که ۸۷ درصد منابع غیرمالی (نظیر کتب درسی در نظر گرفته شده برای مدارس) به مصرف‌کننده‌هایی نمی‌رسد. بر همین اساس دولت اوگاندا از مدارس خواسته تا میزان منابع رسیده را در روزنامه‌ها منتشر کنند تا مشخص شود چه اندازه از منابع تخصیص داده شده نهایتاً به مدارس رسیده است (P. 363). این روش بر خلاف روش‌های پیمایش ادراک و تجربه فساد، زمان‌بر، هزینه‌بر و آرایه‌کننده‌ی داده‌هایی هستند که قابلیت مقایسه‌ای ندارند. در ضمن داده‌هایی درباره سطح کلی فساد در یک کشور یا منطقه آرایه نمی‌کنند بلکه اطلاعات حاصل از این روش، خرد و قابل استفاده برای تحلیل سازمانی خاص است. البته بنا به کیفیت و ماهیت داده‌هایی که از این روش به دست می‌آید می‌توان نتایج به دست آمده برای مبارزه با فساد را در بقیه سازمان‌ها نیز به کار بست. آرایه شناخت عمیق از سازوکارهای اداری فاسد، شناخت نقاط بحرانی و حساس در سازمان و آرایه راهکارهای عملی برای مبارزه با فساد در سازمان‌ها از مزایای این روش؛ و فقدان مقایسه‌پذیری، زمان‌بر و هزینه‌بر بودن نیز از کاستی‌های آن در مقایسه با روش‌های پیمایشی کلان‌نگر است.

۲- پیمایش کمی آرایه خدمات

این شیوه نوع خاصی از پیمایش برای ارزیابی مسایل مالی، کیفیت ورودی و خروجی خدمات و قیمت خدمات آرایه شده به مردم در سازمان‌های دولتی است^۱. در گذشته غالباً نظر سنجی از مشتریان برای ارزیابی کیفیت و کمیت خدمات آرایه شده استفاده می‌شد اما در این شیوه از پرسشنامه‌های متعددی برای سنجش ابعاد مختلف کیفیت و کمیت خدمات استفاده شده و در غالب پرسشنامه‌های

مربوط به این شیوه، داده‌های حاصل از منابع مختلف ثبت می‌شود. اطلاعات از سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی جمع‌آوری و با نمونه‌هایی از کنشگران درگیر در ارائه خدمات نیز مصاحبه می‌شود. بقیه پرسشنامه‌ها اطلاعاتی درباره کمیت و کیفیت فرایند کار در مراحل مختلف آن ثبت می‌کنند. پیمایش کمی ارائه خدمات در مقایسه با PETS و شیوه‌های نظرسنجی، بسیار هزینه‌بر و نیازمند صرف زمان زیاد است. غالباً انجام این کار درباره همه ابعاد ارائه خدمات به مشتریان، بسیار دشوار و بدون صرفه اقتصادی است، لذا معمولاً درباره جوانب خاصی از کار سازمان‌ها که تصور می‌شود بیشترین مشکل در آن‌ها وجود دارد انجام می‌شود. برای مثال نمونه‌هایی از این سنجش برای ارزیابی میزان حضور کارکنان بیمارستان‌ها و پزشکان بر سر مشاغل خود انجام شده است (Reinikka & Svensson, 2006, P. 364). در نمونه‌های دیگر از این شیوه برای ارزیابی میزان حضور معلمان و کارکنان اداری بقیه سازمان‌ها نیز استفاده شده است. عمده‌ترین نقطه ضعف روش‌هایی نظیر PETS و QSDS گزارش‌های نادرستی است که کارکنان سازمان‌های تحت بررسی ارائه می‌کنند یا به هنگام بررسی گزارش‌های پیشین ارائه شده توسط مدیران اداری احتمال دارد گزارش‌هایی مبنای تحلیل قرار گیرند که آگاهانه به صورت نادرستی تنظیم شده‌اند و در صورتی که دقت کافی وجود نداشته باشد، مبنای بررسی قرار می‌گیرند.

در استفاده از این شیوه‌ها حتماً دو راهبرد عملی بایستی به کار گرفته شود: ۱- استفاده از منابع اطلاعاتی مختلف؛ ۲- در نظر داشتن این که کدام یک از منابع اطلاعاتی یا کنشگران انگیزه‌هایی برای ارائه گزارش‌های نادرست دارند (P. 361). اگر ملاحظات فوق به گونه‌ای رعایت شود که اطلاعات درست مبنای بررسی قرار گیرند، روش‌هایی نظیر PETS و QSDS می‌توانند شاخص‌هایی برای بررسی عملکرد سازمان‌ها ارائه کنند. هم‌چنین روش «پیمایش کمی ارائه خدمات» یا همان QSDS نیز به مانند روش «پیگیری هزینه‌های عمومی» شاخص‌های قابل مقایسه ارائه نمی‌کند و بیش‌تر برای آسیب‌شناسی ساختار سازمانی و شناسایی نقاط آسیب‌پذیر در مقابل اقدام‌های فاسد صورت می‌گیرد.

۳- فساد در سطح شرکت (بنگاه)

غالباً تصور می‌شود که سنجش این که چقدر فساد در شرکت‌ها^۱ (خصوصی و دولتی) صورت می‌گیرد ناممکن است اما چند تجربه نشان می‌دهد که می‌توان همکاری شرکت‌های خصوصی را در این زمینه جلب کرد. در این بررسی‌ها، هدف رسیدن به شناخت عوامل مؤثر بر کاهش عملکرد و کارآیی شرکت‌های اقتصادی است. البته فساد یکی از عواملی است که در پرسشنامه‌های این

تحقیقات سنجیده می‌شود. یکی از موفق‌ترین موارد این‌گونه تحقیقات توسط انجمن مشاوره و اطلاعات صنایع اوگاندا انجام شده است. سؤال‌های تحقیق به گونه‌ای طراحی شده بودند که بخش فساد در اواخر پرسشنامه قرار گرفته بود و بعد از جلب اعتماد پاسخ‌گو در ابتدای پرسشنامه، پرسیده می‌شدند. در ضمن تحقیق توسط سازمانی غیردولتی و مورد اعتماد صنایع انجام می‌شد. یکی از اهداف آن بود که شرکت‌هایی که بیش‌تر در معرض رشوه‌دادن هستند و آنچه که سبب می‌شود شرکت‌ها مجبور به رشوه‌دادن شوند شناسایی شود. نتایج نشان داد شرکت‌هایی که بیش‌تر با دولت سروکار دارند (به عبارتی مجبورند فعالیت‌های هزینه‌بر و مبتنی بر تکنولوژی پیشرفته انجام دهند و در نتیجه بیش‌تر به حمایت دولت نیاز دارند) بیش‌تر در معرض رشوه‌دادن هستند و مجبورند وقت بیش‌تری را برای مذاکره با دولتی‌ها صرف کنند. این تحقیق نشان داد قریب ۵۰ درصد شرکت‌ها در اوگاندا رشوه‌هایی بیش از مقدار سرمایه اولیه خود پرداخته‌اند (Reinikka & Svensson, 2006, Pp. 365-366). با توجه به این که تحقیقات نشان می‌دهد یک درصد افزایش در میزان رشوه‌ها باعث سه درصد کاهش نرخ رشد اقتصادی شرکت‌ها می‌شود، این میزان رشوه نقش بسزایی در عدم توسعه شرکت‌ها دارد.

بررسی مناسب‌ترین روش جهت سنجش فساد در ایران:

اگر بپذیریم که داده‌های قابل اعتمادی درباره فساد در ایران وجود ندارد و هنوز دانش کافی برای سنجش فساد نیز در داخل کشور تولید نشده است، آن‌گاه می‌توانیم استدلال کنیم که سنجش فساد در ایران باید از یکی کلی‌ترین روش‌ها آغاز شود. متون بسیار اندکی درباره سنجش فساد به فارسی موجود است (رفیع‌پور، ۱۳۷۸؛ عباس‌زادگان، ۱۳۸۳، صص. ۳۸-۲۵).

به عبارتی، باید ابتدا از روش‌هایی آغاز کرد که داده‌هایی درباره سطح رواج فساد در کل کشور، در سطح سازمان‌های دولتی، بر خی متغیرهای مرتبط با فساد ارایه می‌کند. روش‌های مبتنی بر ادراک و تجربه فساد بهترین گزینه‌ها برای اولین مرحله سنجش فساد است. بقیه کشورهای جهان نیز همین راه را طی کرده‌اند.

مؤسسه‌هایی نظیر شفافیت بین‌المللی، بانک جهانی و گالوپ با سنجش ادراک فساد آغاز کرده و سپس به بررسی تجربه فساد رسیده است. کشورهایی نظیر مکزیک، آرژانتین و برزیل نیز در ابتدا و به عنوان بخشی از برنامه کلی سنجش و مبارزه با فساد، از ارزیابی ادراک و تجربه فساد آغاز کرده‌اند. این گونه داده‌ها قابلیت تطبیق دارد، می‌توان تغییرات آن‌ها در طول سال‌های مختلف را با یکدیگر مقایسه و معیاری برای موفقیت اقدامات ضد فساد دولت تدوین کرد، هزینه و زمان لازم

برای اجرای آن‌ها در مقایسه با بقیه روش‌ها کم‌تر است و می‌توان عرصه‌های بسیار گسترده‌تری را در این روش‌ها در مقایسه با بقیه روش‌ها ارزیابی کرد.

داده‌های به‌دست آمده از سنجش ادراک و تجربه فساد به دولت‌ها نشان می‌دهد که:

۱. تصورات مردم درباره سطح کلی رواج فساد در جامعه و بخصوص بخش دولتی چیست.
۲. مردم چه بخش‌هایی از دستگاه اداری را بیش‌تر فاسد می‌دانند.
۳. مهم‌ترین صورت‌های فساد در نظر مردم چیست.
۴. موفقیت برنامه‌های مبارزه با فساد دولت در نظر مردم چقدر بوده است.
۵. داده‌های به‌دست آمده از این گونه تحقیقات قابلیت بسیار مناسبی برای اقدام‌های تبلیغاتی دارد و می‌توان آن‌ها را مبنای برنامه‌های ضده فساد نیز قرار داد.
۶. داده‌های به‌دست آمده از سنجش ادراک و تجربه فساد، مبنایی برای بقیه روش‌ها نیز خواهد بود (عطایی، ۲۰۹:۱۳۸۶).

بررسی منابع موجود نشان می‌دهد که:

۱. هیچ‌یک از مؤسسات بین‌المللی سنجش فساد در ایران شعبه ندارند و بر خلاف بسیاری کشورها که سنجش فساد در آن‌ها از طریق این مؤسسات انجام می‌شود، چنین کاری در ایران انجام نمی‌شود.^۱
۲. اگرچه در ایران آمارهایی از موارد فساد توسط سازمان‌های مختلف ارائه شده و در مواردی به صورت منفرد و غیر نظام‌مند نسبت به سنجش فساد اقدام شده است، لیکن هیچ سازمانی متکفل سنجش فساد و سلامت اداری به صورت نظام‌مند، دوره‌ای و مطابق با معیارهای علمی و بین‌المللی نیست. در کشورهای دیگر، سنجش فساد غالباً به صورت متمرکز و از طریق مؤسسات خاص انجام می‌شود. این اقدام چندین مزیت دارد:

سنجش فساد از طریق سازمان‌های مشخص که مأموریت خاص آن‌ها این کار است، سبب انباشت دانش و بهبود الگوهای روش‌شناختی در زمینه سنجش فساد می‌شود.

سنجش فساد توسط سازمان‌های مشخص سبب استاندارد شدن شاخص‌ها شده و از تعدد شاخص‌های گزارش شده جلوگیری می‌کند. به همین ترتیب دولت‌ها شاخص‌هایی در دست خواهند داشت تا بر مبنای آن‌ها سیاست‌گذاری کرده و میزان موفقیت برنامه‌های خود را ارزیابی کنند. تمرکز بودجه‌ها در دست سازمانی خاص سبب می‌شود تا سازمان منابع بیش‌تری برای انجام تحقیقات با دقت بالاتر و گستره بیش‌تر در دست داشته باشد.

۱- با توجه به سابقه و بضاعت علوم اجتماعی در ایران و توانایی بالقوه‌ای که در کشور برای انجام این کار وجود دارد، ضرورتی برای سپردن این کار به مؤسسات بین‌المللی وجود ندارد. ولی انجام این سنجش‌ها در داخل کشور، با همکاری کردن با این مؤسسات و بالاخص تبادل اطلاعات، یافته‌های کارشناسی و همکاری‌های روش‌شناختی منافاتی ندارد. البته ذکر این نکته بسیار مهم است که علاوه بر استفاده از اطلاعات و تحلیل‌های آن‌ها ما نباید جنبه‌های سیاسی و ایدئولوژیک تحلیل‌های این نهاد‌های بین‌المللی را هم از نظر دور داشته باشیم.

تمرکز (مشروط به رعایت شدن همه معیارهای علمی، اخلاق پژوهشی و دورنگ داشتن ملاحظات سیاسی از پژوهش‌های علمی) سبب بالا رفتن اعتماد به یافته‌های تحقیقات سازمان‌سنجش‌کننده فساد و سلامت اداری خواهد شد.

با این ملاحظات، به نظر می‌رسد اقدام برای سنجش فساد و سلامت اداری در ایران، در گام اول باید از طریق مشخص کردن سازمانی برای انجام این مأموریت صورت بگیرد. این سازمان باید مرکزی تحقیقاتی باشد و ترجیحاً به یکی از نهادهای حاکمیتی وابسته باشد. این وابستگی می‌تواند تا حدودی تضمین‌کننده تداوم کار این سازمان تحقیقاتی باشد.

بهبتر است برنامه سنجش ادراک و تجربه فساد در بین مردم عادی (خانوارها)، بنگاه‌های اقتصادی، کارشناسان اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بروکرات‌ها و کارمندان دولت انجام شود. گسترده بودن بررسی در سطح این گروه‌ها می‌تواند امکان مقایسه نظریات گروه‌ها و به دست آوردن اطلاعات مناسب را فراهم کند.

بنابراین، بهتر است این سنجش در سطح ملی انجام شود و در عین حال اندازه نمونه و شیوه نمونه‌گیری به صورتی تعیین شود که نتایج قابل تعمیم به سطح استان‌ها نیز باشد و حاکمیت شاخص‌های مناسبی برای ارزیابی سازمان اداری و سطح فساد در استان‌ها داشته باشد. بالا بردن اندازه نمونه‌ها می‌تواند داده‌های کافی برای بررسی سطح فساد در سازمان‌های ارایه‌کننده خدمات نیز ارایه کند. به این ترتیب سخن بر سر آن است که ملاحظات روش شناختی به گونه‌ای باشد که بتوان شاخص‌های مناسب برای ارزیابی سطح فساد در استان‌ها و سازمان‌ها حداقل سازمان‌هایی که اهمیت زیادی دارد به دست آورد.

واقعیت این است که هر کدام از روش‌های سنجش فساد دارای جزئیات روش شناختی بسیاری هستند که هنوز منابع کافی برای شناخت آن‌ها به زبان فارسی در دست نیست. تعداد بسیار زیادی تحقیقات سنجش فساد و سلامت اداری در جهان انجام شده و کتب بسیاری درباره هر یک از روش‌های به کار گرفته شده وجود دارد. هر یک از مؤسساتی که دست به سنجش فساد زده‌اند نوشته‌های روش شناختی متعددی برای توضیح دادن روش‌هایی که به کار می‌گیرند منتشر کرده‌اند و ابعدی از سنجش فساد را روشن ساخته‌اند. در بین ابزارهایی که برای سنجش فساد ایجاد شده‌اند به انبوهی از پرسشنامه‌ها، فرم‌های جمع‌آوری اطلاعات، روش‌های سنجش شاخص‌های اقتصاد کلان، مدل‌های اقتصادسنجی و تکنیک‌های بررسی اسناد مالی برمی‌خوریم که هنوز جزئیات فنی آن‌ها در نوشته‌های موجود به زبان فارسی بررسی نشده‌اند. از یک محقق نمی‌توان انتظار داشت که بار بررسی

این متون را به تنهایی به دوش بکشد و چارچوب‌های روش‌شناختی سنجش فساد را تدوین کند. هر یک از این روش‌ها مستلزم داشتن تخصص‌های مشخصی هستند که جمع آمدن آن‌ها در یک فرد امکان‌پذیر نیست. با این ملاحظات، یک گام اساسی برای آغاز سنجش فساد در ایران، شناسایی و ترجمه کردن تعداد زیادی (و البته با دقت فراوان انتخاب شده) از متونی است که در زمینه سنجش فساد منتشر شده‌اند. بعد از انجام چنین مرحله‌ای است که می‌توان ادعا کرد سنجش فساد در ایران بر مبنای تجربه جهانی و با دقت روش‌شناختی کافی انجام خواهد شد.

به این ترتیب می‌توان گفت اقدام برای سنجش فساد در ایران، به تشکیل یک تیم تحقیقاتی شامل متخصصان علوم اجتماعی، علوم سیاسی، مدیریت، اقتصاد و آمار نیاز دارد که تحت مدیریت سازمانی که مسوول سنجش فساد در کشور است کار کنند و از طریق شناسایی متون معتبر، ترجمه برخی از آن‌ها و کار بر روی شرایط استفاده از ابزارهای موجود در جهان، ابزارها و شیوه‌های مناسب سنجش فساد در ایران را تعیین کنند. بدیهی است که این تیم تحقیقاتی به یک تیم ترجمه دقیق متون نیز نیاز دارد. البته باید توجه داشت که این کار با اقدام‌های عملی و استفاده از تجربیات جهانی و تجربیات بومی در سطح ملی و سازمانی در ایران به موازات هم به پیش رود.

سنجش فساد اقدامی نیست که یک بار برای همیشه انجام شود و اساساً اهمیت داده‌های سنجش فساد ناشی از قدرت مقایسه‌پذیری آن‌ها در دوره‌های متفاوت است. بنابراین لازم است تا برنامه‌ای برای سنجش دوره‌ای فساد تنظیم شود. حداکثر رعایت ملاحظات روش‌شناختی برای مقایسه‌پذیری بودن داده‌ها نیز باید مورد نظر قرار بگیرد (عطایی، ۱۳۸۶: ۲۱۱).

نتیجه‌گیری:

اولین روش‌ها برای سنجش فساد بر اندازه‌گیری ادراک فساد نزد مردم عادی، کارشناسان خارجی و داخلی متخصص اوضاع کشورها و فعالان اقتصادی هر کشور مبتنی بودند. روش‌هایی نظیر CPI در این دسته قرار می‌گیرند. بعد از ایراد‌های وارد شده به مطالعات مبتنی بر سنجش ادراک فساد، سنجش تجربه فساد در دستور کار قرار گرفته است. البته این معنای کنار گذاردن شاخص‌های ادراک فساد نیست چرا که آن‌ها نیز به جای خود اهمیت دارند. اندازه‌گیری بر مبنای تجربه فساد در پی آن است که میزان قربانی شدن مردم در اقدام‌های فاسد و هزینه‌هایی را که فساد بر مردم عادی، شرکت‌ها و فعالان اقتصادی تحمیل می‌کند ارزیابی کند. در این بین سعی شده است میزان تأثیر فساد بر گروه‌های اجتماعی مختلف نیز بررسی شود. به عبارتی سخن بر سر آن است که کدام افراد (زنان/ مردان؛ فقرا/ اغنیا؛ و ...) بیش تر در معرض اقدامات فساد و هزینه‌های فساد هستند.

اندازه گیری بر مبنای ادراک و تجربه فساد، شاخص های کلان به دست می دهند. همان گونه که پیمایش های سالیانه شاخص CPI و GCB که توسط سازمان شفافیت بین المللی؛ و پیمایش هایی نظیر BEEPS و GCI که توسط بانک جهانی انجام می شوند نشان می دهد شاخص های کلان، یک عدد هستند. داده های دیگری که در کنار این اعداد منتشر می شوند، نظیر میزان اعتماد مردم به انواع سازمان های عمومی و تجربه فساد در هر سازمان؛ یا میزان مواجه شدن فعالان اقتصادی با درخواست رشوه نیز ماهیت کلان این شاخص ها را تغییر نمی دهد. شاخص های کلان دیگری نیز وجود دارند که از جنس داده های اقتصادی به شمار می روند. هر گونه تلاش برای سنجش فساد بر مبنای ارزیابی اندازه اقتصاد غیر رسمی و زیرزمینی، میزان پولشویی، فرار مالیاتی یا قاچاق کالا از جنس شاخص های کلان هستند. شاخص های کلان ماهیت تطبیقی دارند و می توان از آن ها برای مقایسه سطح فساد در کشورهای مختلف استفاده کرد. شاخص های کلان می توانند محرک های اجتماعی و سیاسی بسیاری برای تدوین برنامه های مبارزه با فساد ایجاد کنند، سطح آگاهی مردم درباره فساد را ارتقاء دهند و حمایت آن ها از برنامه های مبارزه با فساد را بالا ببرند. هم چنین تحقیقاتی که بر مبنای این شاخص ها انجام می شود می تواند نشان دهد که کدام متغیرها با سطح فساد رابطه دارند برای مثال وقتی بررسی مفصل نشان داده است که کیفیت مداخله (و نه اندازه مداخله) دولت در اقتصاد مهم ترین تبیین کننده فساد است، می توان بینش های مناسبی برای تدوین برنامه های مداخله مثبت تدوین کرد. حداقل این که چنین تحقیقاتی قادرند اولویت های برنامه ریزی برای مبارزه با فساد را مشخص سازند. در ضمن تحقیقاتی که نشان می دهند بیشترین قربانیان فساد چه کسانی هستند می توانند در تدوین برنامه هایی برای کاستن از تأثیرات فساد بر این گروه ها کمک کننده باشند. هم چنین نباید این واقعیت را که شاخص های کلان معیارهایی برای سنجیدن میزان موفقیت برنامه های ضد فساد ارایه می کنند دست کم گرفت.

اما شاخص های کلان معمولاً قادر نیستند اطلاعات دقیق و جزئی درباره فرایند فساد و اطلاعات مناسب برای سیاست گذاری ارایه کنند. به عبارتی از طریق آن ها نقاط مبهم موجود در فرایند بروکراتیک که مسبب فساد هستند شناخته نمی شود. از همین رو روش های اندازه گیری بخشی طراحی و اجرا شده اند. ما در این جا به طور خاص دو روش ارایه کردیم:

۱. پیمایش پیگیری هزینه های عمومی (PETS). این روش در پی شناسایی جریان منابع از مرکز تا واحدهای مصرف کننده نهایی بودجه است و نشان دادن نقاط نشت کردن بودجه و انحراف آن به سوی منافع شخصی است.

۲. پیمایش کمی ارایه خدمات (QSDS). این روش نیز در پی سنجش کیفیت ارایه خدمات در زمان ارایه آن به مشتری در بخش عمومی است. بدیهی است که این روش می تواند در بخش خصوصی و غیرانتفاعی نیز به کار گرفته شود و برای شناسایی انواع فساد غیرمالی نیز تناسب بسیاری دارد.

در واقع این شاخص ارزیابی کارنامه ای است که نشان می دهد که آیا یک اداره یا سازمان (مثلاً نیروی انتظامی) نمره قبولی را برای ارایه خدمات مناسب دریافت می کند یا خیر و نکته مهم تر آنکه این کارنامه می تواند موارد فساد احتمالی در بین اداره های مختلف دولتی را آشکار سازد. نحوه کار این کارنامه بدین شکل است که ابتدا کاربران مستقیم خدمات مختلف دولتی در یک محدوده مورد نظر سنجی قرار می گیرند. در مرحله دوم، ارایه دهندگان این خدمات (سازمان های دولتی) بر اساس یافته های پیمایش و همچنین ارزیابی اقدام های رتبه بندی می شوند و در مرحله آخر این یافته ها در اختیار مردم قرار می گیرند تا زمینه را برای بحث و گفتگو در حوزه عمومی بین اداره و کاربران خدمات آن فراهم کند. این فرآیند، اداره های رتبه بندی شده را مجبور می سازد تا در مقابل خواست مردم برای بهبود در ارایه خدمات پاسخ مثبت دهند (بارگوا و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۶۵). نظر سنجی کارنامه ای نشان می دهد که آیا شهروندان از کیفیت خدمات ارایه شده (برای مثال خدمات بهداشتی، یا امنیتی) و یا کیفیت اجرای اداره های محلی و ملی در حل مشکلات راضی هستند یا خیر. این کارنامه همچنین برآوردی از هزینه های پنهان که به شهروندان تحمیل می شود را فراهم می سازد (همچون رشوه برای دریافت مجوز و پروانه در شهرداری و یا برای دستکاری در مدارک دولتی).

روش های دیگری نیز برای سنجش فساد به کار گرفته شده اند که هر کدام مزایا و دشواری های خاص خود را دارند. شمارش بررسی های قضایی علیه موارد فساد؛ تحلیل محتوای رسانه ها، حسابرسی پروژه های خاص، بررسی تفاوت ارزش واقعی و هزینه صرف شده برای انجام پروژه ها و بالاخص پروژه های ساختمانی؛ از این دست هستند. در مجموع هر کدام از این روش ها می توانند بخشی از سطح، ماهیت، فرایندها، پی آمدها و کنشگران فساد را مشخص کنند. تناسب هر روش به هدفی که از اجرای آن مد نظر است بستگی دارد.

منابع:

- بارگوا، وینای و دیگران (۱۳۸۹). چالش فساد در آسیا: بررسی موردی و ساختاری برای اقدام بر ضد فساد. ترجمه علی رضا دیهیم و حسین عظیم بیگ. نشر زمان نو.
- ببی، ارل (۱۳۸۶). روش های تحقیق در علوم اجتماعی: نظری/علمی. ترجمه رضا فاضل. تهران: سازمان سمت.
- پوپر، کارل ریموند (۱۳۶۴). جامعه باز و دشمنانش (جلد اول). ترجمه عزت الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۶). سرطان اجتماعی فساد. شرکت سهامی انتشار.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). روش های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد اول اصول و مبانی تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ دوازدهم.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی الهه (۱۳۸۳). روش های تحقیق در علوم رفتاری، چاپ هشتم، تهران: انتشارات آگاه.
- عباس زادگان، سیدمحمد (۱۳۸۳). فساد اداری. دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- عطایی، امید (۱۳۸۶). بازرسی، سنجش و پیشگیری از فساد. مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری. تهران: انتشارات زمان نو.
- مرکز مطالعات و پژوهش های سلامت اداری و مبارزه با فساد سازمان بازرسی کل کشور. مجموعه سخنرانی های سیزدهمین کنفرانس آسبودمان آسیایی ۱۷-۱۶ مهرماه ۱۳۹۲.
- مهرداد، هرمز، مقدمه ای بر نظریات و مفاهیم ارتباط جمعی، فاران، ۱۳۷۹
- Johnston, Michael. (n.d) «Measuring Corruption: Numbers Versus Knowledge Versus Understanding».
- Kaufmann, Daniel. (2006) «Myths and Realities of Governance and Corruption». www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/2-1_GCR_Kaufmann.pdf.
- Langseth, Petter., Langan, Patricia. & Taliencio, Robert. (1995) «Service Delivery Survey (SDS): A Management Tool». The Economic Development Institute, the World Bank.
- Piliponyte, Jolanta. (Aug 2005) Diagnosis of Corruption: A Review of Existing Instruments and A Case Study of Lithuania. Australian Political

Studies Association Conference 2005, Dunein, New Zealand, and 28-30 September.

Reinikka, Ritva. & Svensson, Jakob. (2006) «Using Micro-Surveys to Measure and Explain Corruption». *World Development*, Vol. 34, No. 2, Pp. 359-370.

Treisman, Daniel. (2006) «What we learned about the causes of corruption from ten years of crossnational empirical research?» www.polisci.ucla.edu/faculty/treisman.

Johnston, Michael. "What Can Be Done About Entrenched Corruption?" Paper prepared for Annual World Bank Conference on Development Economies, Washington, D.C. April 30–May 1, 1997.